

Budget 195

A. Vasárnapi Ujság, t. szerkesztőségének

195
1871 TIZ ÉV
AZ
OSZTRÁK-BANK

TÖRTÉNETÉBŐL

(1862—1873).

NEUWIRTH JÓZSEF „BANKACTE UND BANKSTREIT IN ÖSTERREICH-
UNGARN“ CZIMŰ MŰVE NYOMÁN, BIRÁLATI JEGYZETEKSEL

HEGEDŰS SÁNDORTÓL.

Ara 50 kr.

6.

P e s t e n
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

1874.

51673279 0540

T I Z É V
AZ
OSZTRÁK-BANK

TÖRTÉNETÉBŐL

(1862—1873).

NEUWIRTH JÓZSEF „BANKACTE UND BANKSTREIT IN ÖSTERREICH-
UNGARN“ CZIMŰ MŰVE NYOMÁN, BIRÁLATI JEGYZETEKSEL

HEGEDŰS SÁNDORTÓL.

KOLOZSVÁRTT
NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓSNÁL
MCCCCLXXIV.

NY. 1871

OSZTAK-BANK

TÖRTENÉJE

(1871-1878)

OSZTAK-BANK ÉS ÉRTÉKPAPÍR-ÉRTÉKESÍTŐ TÁRSASÁG

DR. BALLAGI GÉZA

BEVEZETÉS.

Az osztrák-nemzeti bank története a közelebbi 10 év alatt két szempontból bir reánk nézve fontossággal. Egyik az, hogy az intézet Európa legnagyobb és legszélesebb körű jegybankjai közé tartozik és legújabb alapszabályaiban, üzleti összeköttetéseiben, az állammal való viszonyában annyi változáson ment át, hogy bő anyagot szolgáltat ugy a tudományos vizsgálódásra, mint a gyakorlati tapasztalatokra. Másik szempont, a mi minket különösen érdekel, azon vitás pontoknak fejlődése, melyek egyfelől a bank és az osztrák kormány, másfelől ez és a magyar kormány közt mai napig is fenforognak. Bármely szempontból tekintsük az osztrák bankkal való viszonyunkat, bármely nézettel legyünk e banknak hazánkban elfoglalt állása és jövőjében megillető igényei vagy jogai iránt, lehetetlen figyelmen kívül hagynunk a bank és azzal való tényleges viszonyaink történelmi fejlődését; mert a közelmúlt tíz év történetében fogjuk feltalálni azon kérdések kulcsát, melyek most a napi vitatkozás tárgyát képezik és melyeknek, bárki részéről, megoldatniok kell, mielőtt a monarchia két államában a rendes pénzviszonyok helyre állanának.

Midőn egy német szerző*) műve után a fentebbi szempontok szerint vázolni akarom az osztrák-bank történetét 1862.

*) Jósef Neuwirth: Bankacte und Bankstreit in Oesterreich-Ungarn. 1862—1873. Leipzig. Verlag von Duncker und Humblot. 1873.

és 1873. közt, szükségesnek tartom előrebocsátani azt, hogy csak azért választám szerző művét vázlatom vezérfonalául, mert a bank okmányainak használásával ő képes volt a lefolyt 10 év történetét meglehetősen hiven megírni és másfelől, mint a bank hive, de egyszersmind szakember, a bank belső ügyeivel ismerős és annak üzleti viszonyait alaposan tárgyalja. Ez elég arra, hogy feladatomban első felének: a tudományos és gyakorlati kérdések fejlődési történetének vázlatában biztos segédkezet nyújtson nekem. De szerző műve polemikus és tendenciózus munka is, melyen főleg hazánk iránti elfogultságát első pillanatra észre lehet venni. A mű ezen részeinek vázolását csak összefüggés végett veszem tollam alá és midőn a napi vitás kérdéseket állítja fel, csak azok ismeretetésére, a nézpontra jellemzésére szükséges mozzanatokat fogom érinteni. Teszem ezt azért, hogy még e polemikus részben és főleg a vitakérdések felállításában is sok tanulság rejlik; annyival is inkább, mert ismeretesek bár az adatok és kérdések, de a napi események folyamában még sem vehető ki az összefüggés az adatok közt és nem domborodik ki kellően azon nézpontra, melyből az osztrák-bank és legbensőbb hivei tekintik a köztünk és köztük felmerülő kérdéseket. Tíz év története erre biztos támpontot nyújt. Midőn csakis az osztrák felfogás polemiáját fogom érinteni, nem tartom szükségesnek sem a magyar álláspontot, sem igénytelen felfogásomat azzal szemben érvényesíteni. Egyiket nem azért, mert eléggé ismeretes; másikat nem azért, mert történelmi és tudományos vázlatot adok és nem polemiát akarok írni.

Az osztrák bankakta keletkezése.

Az osztrák bankakta keletkezésének és törvénybe iktatásának története rendkívül érdekes. Mert el kell ösmernünk, hogy bár hibás alpra építének annak szerzői, mert azon hiedelemben hozták meg azt, hogy a bankjegyek kényszerforgalma megszűnik és egy rendes viszonyok közt működő bankot hoznak létre, — de ettől eltekintve, gyakorlati üzletismeret és tudományos készség jellemzi a bankakta szövegezését és tárgyalásának egész folyamát. Azt hiszem, hogy tanulságosabb történetet most alig olvashatnánk még magyar szempontból is, annál inkább tudományos tekintetből, mint a bankakta tárgyalásának történetét. Ha csak azt vizsgáljuk: mennyire igazolta a tapasztalás az akkori nézeteket, már ezzel sok tapasztalati igazságot nyerünk.

Az 1859-iki olasz háború megrontá a monarchia valutaviszonyait, mert a hitel megrendült és az osztrák-bank bankó-pénze és érczkészlete volt leginkább igénybe véve a monarchia pénzügyi hiányainak fedezésére. E viszonyok közt három év folyt le a nélkül, hogy bármi érdemleges intézkedés történt volna azok javítására; sőt olykor-olykor még rosszabbá váltak azok, úgy, hogy a februári patens idejében 50 százalék volt az ezüst agio. Az új aera kormányfőfiainak feladata lón a pénzügyekben: az államnak a bankkal való viszonyát rendezni; az államháztartásban lévő deficitet fedezni és a valutát javítani, sőt lassanként helyreállítani; illetőleg rendezési processusát előkészíteni.

Az első és utóbbi célból nyújtott be Plener pénzügyminiszter 1862. márczius 13-án, az új birodalmi gyűlés századik ülésében egy törvényjavaslatot, mely a bank és állam

viszonyának rendezésére és ezzel együtt a valuta javítására vonatkozott. A törvényjavaslat a fennebbi czélon kívül, az osztrák bank új statutumainak és szabályainak megerősítését is tartalmazá.

Mínthogy e törvényjavaslat a bank mostani alapját is képezi, ennek tárgyalása általános tudományos becsén kívül, gyakorlati fontossággal is bír. Röviden előadom. Plener a bank kiváltságát 24 évre (1890-ig) akará meghosszabbítani és az állam tartozásait a bank irányában így állítá össze január 31-ről:

1. A bécsi-érték (Wiener-Währung) féle papirpénz bevéltéséből fenmaradt adósság	40.587,954.
2. Az államjavak által fedezett adósság maradéka	69.726,130.
3. Az 1859-iki kölcsönre tett előlegek maradéka	99.000,000.
4. Az 1859-ben Londonban kibocsátott kölcsönből 3 millió font sterling ezüstre adott előleg	20.000,000.
Összesen:	229.314,084.

Ez adósság visszafizetésének terve most már érdekl nem bír; mert megváltoztatva lön és különben is az egész adósság, 80 millió kivételével, visszafizetve lett. Csak azt említem meg tehát, hogy a most is sok vitára anyagul szolgáló 80 millió adósság, melylyel az osztrák állam még tartozik a banknak, Plener ez első tervéből származott; mert ennek többi része, főleg a fizetési határidők, megváltoztatva lőnek ugyan, de azon eszméje, hogy a 229 millió adósságból 80 millió kiszakittassék és, mint a kiváltság meghosszabbításának díja, egyelőre vissza ne fizettessék, hanem 2 és $\frac{1}{2}$ százalék kamat mellett, az államnál maradjon, Plener ez első tervéből fenmaradt. Csakhogy ez az akkori terv szerint kamatozó és 1886. deczember 31. és 1890 közt öt részletben visszafizetendő adósság lett volna. Hogy mi változás történt e tekintetben az eredeti terven, azt azonnal látni fogjuk; most a bankaktára térjünk vissza.

Mínthogy az 1862-iki osztrák bankakta most is érvényben van, nem szükséges azt ismertetnem; de ki kell emel-

nem azon nevezetesebb elvi és tudományos mozzanatokot, melyek ennek tárgyalásánál előfordultak. Figyelmet érdemel a tárgyalás, habár csak dióhéjba szorított története azért, mert akkor úgy a kormány, mint a törvényhozás oly szempontból tárgyalták és alapíták meg ez aktát, mintha azonnal rendes valuta-viszonyok közt kezdene működni a bank, minthogy a terv úgy volt kidolgozva, hogy 1866. végeig a valuta helyreáll és a bank megkezdheti jegyeinek ércpénzzel való beváltását. Szükségesnek tartom e pontra az olvasó figyelmét felhívni; mert csak így van értelme a vitakérdések tudományos fontosságának és annak, hogy azok most is érdekel, sőt tapasztalati fontossággal bírnak és így figyelmet érdemelnek.

Csak a főbb kérdésekre szoritkozom.

A tárgyalás sarkpontját a bankügyek fedezeti kérdése képezte. Ez Plener törvényjavaslatának 14. és 15. §-a volt. Szükségesnek tartom az eredeti javaslat leglényegesebb pontjait szószerint idézni. Így hangzanak:

„Míg e jegyek összege az alaptőke háromszorosát, vagyis 330 milliót meg nem haladja, legalább harmadrészben törvényes ezüstpénzzel vagy ezüstruddal; mihelyt a forgalomban lévő jegyek összege 330 milliót meghalad, ennek harmadrészéig és a többlet fele része törvényes ezüstpénzzel vagy ezüstruddal; mihelyt a forgalomban lévő összeg a 440 milliót meghaladja, mint fennebb és a 440 millión felül lévő összeg, ennek teljesen megfelelő törvényes ezüstpénzzel vagy ezüstruddal fedezendő; a forgalomban lévő jegyek azon része, mely ezüsttel fedezve nincs, mindenesetre szabályszerűleg leszámított vagy kölcsönrel terhelt értékpapirokkal kell, hogy fedezve legyen; továbbá a banknak szabályszerűleg beváltott vagy újra kibocsátásra alkalmas zálogleveleivel, de ez utóbbiaknak 20 milliót nem szabad meghaladniok s ezek csakis névszerinti értékök $1\frac{2}{3}$ részéig szolgálhatnak fedezetül.“

Tárgyalás a pénzügyi bizottságban.

Plener terve legelőbb az alsóház pénzügyi bizottsága elé került, melynek lelke Herbst, a későbbi osztrák miniszter volt.

Az osztrák alsóház pénzügyi bizottsága e terven sokat módosított. Először is megkivánta, hogy az időközben 232 millióra szállott állami adósság 1866. végéig a banknak visszafizetve legyen; kivéve a fentebb említett 80 milliónyi részletet, melyre nézve Plener tervét csak annyiban módosítá, hogy az kamat nélküli kölcsön legyen mindaddig, míg a bank jegyeit be nem váltja és csak azután kamatozzék 2 százalékot.

Az érczpénzzel fizetés megkezdésének határidejét a pénzügyi bizottság pontosan meg nem határozá, csak azt mondta ki, hogy annak 1867. év folyamában kell megtörténnie.

Érdekes mozzanat az, hogy a 80 millió bankadósság fentartásába a pénzügyi bizottság abból a szempontból egyezett belé, mert ha bankjegyek nem lennének is, az állam körülbelől ennyi jegyet kényszerforgalom és a beváltásra való kötelezettség nélkül is forgalomban tarthatna; de hozzá tévé, hogy ez adósság több nem lehet, mert különben a bank tőkéjét (110 millió) kimeritni, sőt áthágni is lehetne és így azon következmény állana be, hogy oly jegyek lennének forgalomban, melyek csak e kölcsönnel lennének fedezve: tehát nem bankszerüleg. Ez tudományos kérdés, melyben az osztrák parlament pénzügyi bizottságának érvelése aligha kiállaná a szigorú birálatot; mert azt látjuk ugyan, hogy az angol bank-fundációtól való félelem sugalta előadójának legutóbb idézett szavait; de ennek itt ép oly kevés értelmét látjuk, mint azon theoretikus okoskodásnak, hogy egy bankadósság mintegy bank-fundációnak (mert

utóvégre az államnak bankjegyekkel terhelt, kamat nélküli bank adóssága ennek nevezhető) tekintetik azért, mert ennek megfelelő összeget az állam fundáció nélkül is forgalomban tarthatna. Itt az adófundáció bevonása ép oly helyén kívül van, mint a mily önkényes és roszul indokolt annak mértéke.

A mi az adósság kamatoztatását illeti, ezt a pénzügyi bizottság természetesnek tartá azon időtől kezdve, mikor a kényszerforgalom megszűnik, tehát az állam a banknak semmi szolgálatot nem tesz; de addig annak a kölcsönnek kamatnélkülinek kell lennie. Azonban a pénzügyi bizottság még többet kívánt, ki akarta kötni, hogy az állam a tiszta jövedelemben is osztozkodjék a bankkal, még pedig úgy, hogy a tiszta jövedelemből 6 százalékot kapjanak a részvényesek, a mi azon felül marad, annak egy negyede jusson a tartaléktőkének, három negyedéből pedig az állam egyenlő részben osztozzék a bankkal.

Ily módosításokat tett a pénzügyi bizottság azon egyezményen, mely a banknak az állannal való viszonyát szabályozta volna. Azután a statutumok tárgyalásához kezdett. Itt két kérdés érdekel minket: a bank kiváltsága és a fedezeti kérdés.

A bank kiváltságát a pénzügyi bizottság csak 1876-ig kívánta meghosszabbíttatni és nem 1890-ig, mint Plener; tehát a később keresztülment eszme tőle eredt.

A fedezeti kérdés legérdekesebb. A pénzügyi bizottság előadója legelőbb a miniszter eszmekörébe igyekezett magát beleképzelni. A harmad fedezet kontinentalis rendszer; tekintettel van arra, hogy a bank a keletkező igényeknek lehetőleg megfelelni képes legyen. De az ajánlott fedezeti mód ellen lényeges kifogások voltak. 330 millió jegykibocsátása után teljes ércfedezetre van szükség a további kibocsátás fedezésére; már pedig ezüstöt a bank csakis papírral szerezhet, ez újabb jegykibocsátást tételez fel, melyeket a bank ren-

des és hasznos üzletéből elvenni lenne kénytelen. Így a bank minden elaszticitását épen akkor vesztené el, mikor legnagyobb szükség van hitelére; mert 330 millió jegyforgalom elégtelen lesz — épen nagy hitelszükség idején.

A pénzügyi bizottság megjegyzi, hogy e rendszer mellett az érczfedezetet 275 millióval haladhatja meg a jegyforgalom (440 milliónyi jegyforgalommal) és ez a bank fizetőképességét veszélyeztetheti. Sőt maga a harmad-fedezet eszméje ellen azt hozá fel a pénzügyi bizottság, hogy nagy jegyforgalom mellett kevés biztonságot nyújt, mert 450 millió jegyforgalomnak csak 150 millió érczfedezet felel meg; míg kisebb jegyforgalom mellett igen nehézkes e rendszer, mert pl. 240 millió jegyforgalom mellett alig szükséges 80 millió érczfedezet. Ezen kívül e rendszer mellett azon veszélynek van leginkább kitéve a bank, hogy élénk forgalmu időkben a valódi szükségét meghaladó jegykibocsátásra enged magát ragadtatni és hirtelen beálló válság esetén a jegyek beváltásával megakad, mert a beváltott jegyeknek megfelelő érczfedezet apadásával még két annyi jegyet kénytelen beváltani, hogy a harmad-fedezet megmaradjon. Ezért fogadta el a pénzügyi bizottság a Peel-féle (currency) rendszert, hogy t. i. a szükségnek megfelelő minimum fedezet nélkül legyen forgalomban, de az ezen felül levő összeg teljesen fedezve legyen érczczel. Előre bocsátván azt az alapelvet, hogy: „a bankigazgatóság, az érczfedezet oly arányáról gondoskodjék, mely mellett tökéletesen képes a készpénzzel fizetésre“, 200 millióban állapítja meg a pénzügyi bizottság az érczfedezet nélküli jegyek összegét, de erre nézve is bankszerű fedezetet kívánt. Így módosult aztán a 14. cz.

A bankakta az alsó és felső házban.

Miután a pénzügyi bizottság terjedelmes dolgozatával és előterjesztésével elkészült: az alsóház teljes ülése vette azt tárgyalás alá.

Az osztrák parlament alsóháza a bank kiváltságának meghosszabbítási idejére nézve bizottságának véleményét fogadá el. De visszautasítá az államnak a tiszta jövedelemben való osztozkodására vonatkozó tervet; e helyett azt határozá, hogy 6%-ot kapnak a részvényesek, a fölösleg egy negyede jut a tartaléktőkének és a többit megint a részvényesek kapják. Az érczfizetés megkezdése (12. §.) szigorú kötelességévé tétetett a banknak; „csak törvényes intézkedések“ menthetik fel őt ez alól. Ezt azért említem fel, mert tudjuk, hogy később mégsem így történt a dolog. A bizottság által ajánlott fedezeti módot nehézség nélkül fogadták el, mert a kormány nem ragaszkodott eredeti tervéhez. A bizottság előadója, Herbst azt jegyzé meg, hogy a bizottság szempontja e kérdésnél a volt, hogy „a bank természetes érdekét korlátolja a jegyszaporításban.“ Nézete ugyanis az vala, hogy épen válságos időkben kell a bankjegy-forgalmat megszorítani, mert „mi haszna van a további jegy kibocsátásnak a leszámítoló üzletben, ha különben is az emberek a bankhoz jönnek, hogy jegyeik becserélésével annak érczpénzét elvigyék.“

Ebből láthatjuk, hogy az egész fedezeti terv (eltekintve attól, hogy tudományos szempontból alig állná ki a bírálatot) csak azon esetre volt számítva, ha a bank jegyeinek kényszerforgalma megszűnik és azon esetről épen nem gondoskodtak, (sőt az egész tárgyalás alatt az elő sem for-

dult), hogy mi történjék e terv mellett addig, míg a bank fizetéseit megkezdhetné és azon esetben, ha kiváltságának egész tartama alatt meg sem kezdhetné. Ezt azért kell kiemelnem, mert a banknak (csekély módosítással) most is érvényben lévő fedezeti tervét a mostani körülmények szerint egyáltalában megítélni sem lehet; tehát annak sem előnyeiről, sem hátrányairól tapasztalataink nincsenek.

Hogy mennyire nem gondoltak a tényleg bekövetkezett körülményekre, bizonyítja az, hogy a kormány tervének 16. §-ában azon kifejezés fordult elő, hogy a bank jegyeinek kényszerforgalma is csak addig marad fenn, míg teljes névértékük szerint beválthatók. Csak később vette észre Herbst ezt az anachronizmust és törölte ki azon megjegyzéssel, hogy „ez a megszorítás nem a bankra, hanem a jegybirtokosokra nézve lehet hátrányos és a hitelre nézve aggályos.“

A mi a bank többi üzletének meghatározására vonatkozik, azt mellőzhetem, mert az alapszabályokban megvan és tudományos vitára sem szolgáltatott alkalmat. De egy pontot még kiemelek, mert némi figyelmet érdemel minden bankkérdésnél. A 25. §. a giroüzletről szól; ehez a pénzügyi bizottság azt a megszorítást is kimondta, hogy a giro-üzletre kapott pénzt a bank más üzleteiben nem használhatja. Ezt, jogi szempontból egészen helyesen: letétnek tekinté a bizottság és így e pénzt a „letéteményes nem használhatja.“ Pénzügyi szempontból pedig úgy okoskodék Herbst, hogy a míg az ércfedezet nélküli jegyek összege kimerítve nincs, addig ércfedezetül úgy sem használja ezt a bank; ha pedig a 200 millió már forgalomban van, akkor a giropénzt leszámításra vagy lombard-üzletre 90 napi határidővel használni veszedelmes, mert a betevő minden perczen kivetheti pénzét és így a bank oly jegyeket adna ki, melyek a törvényes határt átlépik. Ezzel szemben a kormány az angol bank példájára hivatkozott a végre, hogy bebizonyítsa, mi-

szerint a kamatnélküli betéti pénzeket soha sem veszik ki nagy mértékben; más a kamatozó letétek dolga, mert ezeket csak addig adják giro-üzletbe, míg jobb elhelyezésre találnak. Sőt a kamatnélküli betétek épen arra képesítik a bankot, hogy kevesebb jegyforgalommal felelhet meg üzleteinek. Végre is a kormány kénytelen volt lealkudni álláspontjából és ki lőn mondva, hogy „a giró-üzletben lévő pénzeknek csak felét lehet más üzletre fordítani.“

Az állammal való viszony még egy kérdés eldöntését tette szükségessé: ez az 1 és 5 forintos bankjegyek forgalomban hagyása. Erre nézve a 9. §-ban azt határozta az alsóház, hogy egyelőre a jegyek kibocsátására a bank felhatalmazva marad: az egyforintosok bevonási határideje külön törvényben lesz meghatározva; az 5 frtos jegyek pedig akkor vonatnak ki a forgalomból, ha az ezen jegyek fedezésére szolgáló, és a banknak elzálogosított 1860-iki sorsjegyek el lesznek adva. Ezt azért emlitem fel, mert ez is jellemzi azon jegykibocsátási kört, melyet a banknak adni szándékoztak, végleges szervezetében. Hogy a 10. §-ban külön van mondva, miszerint aranyra és ezüstre csak akkor kölcsönözhet a bank, ha ezüstfizetéseit megkezdi, azért lesz jó e helyen megjegyezni, mert később, ellenkező körülmények közt is bekövetkezett e rendszabály.

Az alsóházból a javaslat ily módosításokkal ment át az urakházába.

Az urakházának bizottsága a 80 millió bankadósságra nézve, a kormány és az alsóház nézetét közvetítve, azt tanácslá, hogy kamat fejében egy millió átlag összeget fizessen a kormány a banknak; mert — így okoskodik az előadó — a kiváltság meghosszabbítása által a bank nagybecsü jogot nyer; de annak engedélyezésével az állam mitsem veszít, mert az állam „főleg mostani hitelviszonyai közt“ ugy sem adhatna ki papírpénzt. Érdekes mozzanat ez, mert az ajánlott eszme elfogadva lőn ugyan, de az indokolást később az

események megczáfolták. Az urakházának bizottsága a kiváltságot is 1880-ig szeretne volna engedélyezni. Az érczfedezeti rendszerre nézve, a harmad-fedezetet tartá csak biztosnak; mert ez inkább hasonlít a kontinentális bankok szervezéséhez, mint az, melyet az alsóház az angol bank terve után ajánlott. Az osztrák bank is — mondja a bizottsági jelentés, — jobban kiállotta volna az 1848-iki zivatarokat, ha forgalomban lévő jegyeinek legalább harmada ezüstpénz készlettel lett volna fedezve; de akkor e készlet alig tette ki a forgalomban lévő jegyek összegének hetedét és a harmad-fedezet a bank 44 évi fennállása alatt csak tizszer volt meg. Tehát nem lehet azt állítani, hogy a tapasztalás a harmad-fedezet ellen szól. Igaz ugyan, hogy egy bizonyos összegű jegyet ércz-fedezet nélkül is ki lehet bocsátani és fenartani; de hol van ennek mértéke? Angliában volt e téren tapasztalás. De Ausztriában nem; mert az 1848. előtti idők tapasztalatai erre nézve most nem használhatók. 1848. és 1854. közt a bank jegyei mellett államjegyek is voltak forgalomban. Ez a tapasztalati észleletet lehetetlenné teszi. Az 1854. és 1861. közti idő pedig rövid az ily tapasztalatokra; csak egy segédeszköz van a forgalmi összeg megszábására és ez a 10 frtos és nagyobb jegyek azon forgalmi összege, melyek forgalomban hagyhatók, ha az 1 és 5 frtosok helyét ezüstpénz foglalja el. Ily jegy átlag a forgalomban volt 1854. és 1861. közt 301 millió maximummal, és 212 millió minimummal; tehát e két összeg közti közepet lehet választani — forgalmi mértékül. Ezért 350 millióig harmad-fedezetet és azon felül teljes fedezetet javasol a bizottság.

Az urakháza mindezt elfogadta. Így tehát a két ház vegyes bizottságot küldött ki, mely a fenforgó különbséget elenyésztesse. Végre sikerült az egyesség és pedig úgy, hogy a 80 millió adósság kamatja fejében az egy milliónyi átlag összeg csak maximumképen volt meghatározva oly módon,

hogy ha a tartaléktökének kiszabott része után a tiszta jövedelemből a részvényeseknek 7°, nem jutna, eztennyire a kormány egészítse ki. A jegyfedezeti rendszerre nézve az alsóház javaslata lón elfogadva, de azon hozzátétellel, „ha a csak bankszerüleg fedezett jegyek összege elégtelen lenne“ akkor a nemzeti bank javaslatokat tehet, hogy azokat a kormány alkotmányos tárgyalásra bocsássa.

Igy jött létre a híres osztrák bankakta, mely mai napig (csekély módosítással) az osztrák bank működésének alapját képezi. Összességében 1863. január 2. nyert szentesítést és, hogy az osztrák érzelmeknek eleget tegyek, megjegyzem, hogy „Giltig für das ganze Reich“ volt hozzá csatolva — a bécsi hivatalos lapban.

A bank önvédelme.

Láttuk a bankacta törvényhozási meghozásának történetét, most vizsgálunk kell annak hatását és működését. Azonban, mielőtt ezt tenném, egy kis kitérést kell tennem: a bank önvédelmére és tudományos bírálatára; mert a dolog megértésére ez is lényeges.

Azt hiszem, nem kell igazolnom azt, hogy a bankacta tárgyalásának egyes mozzanatait kiemeltem. Történelmi becsnel bir az, mert látjuk, hogy annak alapeszméi honnan indultak és mily megállapodásra jutottak; tudományos becsnel pedig azért; mert a legtöbb kérdés minden más jegy-bank alapításánál is előfordul és a tapasztással felér a vitás pontok multjának ösmerése.

A bank üzlet-állásának jelzésére pedig szükségesnek tartok felemlíteni annyit, hogy az 1860-iki kimutatás szerint a banknak 109 millió alap- és 10 millió 890 ezer frt. tartalék-tőke mellett 474 millió 860 ezer frt. jegyforgalma volt, több mint fele (257 m.) az állam számlájára jött forgalomba: ugy, hogy ehez az érczfedetet mérve, csak 5·32 arányban volt fedezve az. Igaz, hogy a tartaléktőke az 1849-iki 5 millió 980 ezerről 10 millió 692 ezerre nevededett; de az alaptőke is 30 millió 370 ezerről (mennyi 1852-ben volt) 1866ban már (az 1855-diki uj kibocsátások folytán) 109 millió 380 ezerre emelkedett. Ezt szükséges tudnunk; mert a később közlendők üzleti viszonyokkal való összevetésnél egyfelől az osztalékok látszólagos apadása és másfelől a bank üzleti fejlődésének foka csak a régi viszonyokon történt változásokból magyarázható ki.

Azonban a bankacta történetéhez szükséges megemlitenem még azt, hogy a tárgyalások alatt és után is az osztrák

bank folytonosan védte érdekeit és pedig a végleges megoldásra való nem minden befolyás nélkül. Így pl. a 80 millió bankadósság kamatozását feltétlenül követelte, egy félhivatalos iratban azt igyekeztén kimutatni, hogy különben a banknak csak $6\frac{3}{5}\%$ üzleti jövedelme lesz. Így aztán befolyt az urakházának határozatára és a szerződésben felvett 1 milliónyi átlag kamat megállapításába. Az érczfedezeti kérdésben is eltérő nézete volt: a harmad-fedezeti rendszerhez ragaszkodott és az urakházának tárgyalását egészen az osztrák bank irata sugalmazá. Sőt az alsóház határozatai ellen épen tiltakozott is; főleg pedig annak fedezeti tervére nézve azt jegyzé meg, hogy a Peel-rendszer Angliában 1844-ben csak azért lön elfogadva, hogy a bankigazgatóságnak semmi önálló befolyása a jegyek kibocsátására ne legyen: tehát benső ellenmondás az, ha e rendszert elfogadják és annak alapeszméjét feladják. Mert a bank az alsóház határozatának (kifogásai, aggodalmi fenntartása mellett) csak oly feltét alatt veti alá magát, ha az érczfedezetnek a jegy forgalomnak megfelelő viszonyáról nem lesz köteles gondoskodni. Ez figyelemre méltó, mint a bank akkori önvallomása; de azt hisszük, hogy most már nem fogja ezen állításokat magáévá tenni.

Még akkor is, mikor már a törvényhozás két házán keresztül ment a törvény, a bank, titkárának tollából kikerült iratban, követelte a bankadósság feltétlen és nem csak eshetőleges kamatozását; mert az az államnak tiszta tartozása és annak kamatoznia kell. Sőt a bank a törvénynek erre vonatkozó részét elfogadni sem akará: úgy, hogy Plener pénzügyminiszter magán uton azt az ígéretet volt kénytelen tenni, hogy ennek megváltoztatására a következő birodalmi gyűlési sessió elé javaslatot fog terjeszteni. Így fogadta aztán el a bank nagybizottsága az egyességet, hogy azonnal megszűnjön létezni és hatáskörét átengedje az új szabályzat értelmében „a részvényesek közgyűlésének“ és az ez által választott igazgatóságnak.

Ekkor (1862. deczember 31. kimutatás szerint) a bank üzleti mérlege következő volt:

Cselekvő vagyon.

	Milliókban.
Ércpénz	105 ⁰⁷¹
Déli pálya vétel rata ezüstben	22 ⁰⁰⁰
Az állam adóssága a banknak (ebből 20 millió ezüst)	217 ²⁸⁹
Váltó tárcza	66 ⁹¹⁹
Kölcsön	53 ⁴⁹⁴
Értékesítendő értékek	26 ⁷³²
Jelzálog-kölcsön	38 ⁶⁷⁹
A tartalék tőke értékei 1862. decz. 31. árkelettel .	9 ³¹⁸
A nyugdíj-tőke értékei	1 ³¹⁰
A Károly-Lajos pálya adósságlevelei	13 ⁸⁴⁹
Épület és fundus instructus	4 ⁴⁰⁰
Folyó számla	0 ⁴⁰⁰

Szenvedő vagyon.

Alaptőke	110 ²⁵⁰
Bankjegy-forgalom	422 ⁴²⁷
Forgalomban lévő záloglevelek	36 ⁰⁷⁹

Tehát az új statutumok-szerint a jegyforgalom 61⁸/₁₀-ka volt fedezve. Az 1862-iki év a részvény-tőkének 7⁶/₁₀ százalékot adott.

A bankacta tudományos bírálata.

Az osztrák bankactát a tudomány mostani állása szigoruan elítélné: ugy alapjaiban, mint üzletkörének nagysága, monopolistikus kiváltsága miatt. De a gyakorlati tapasztalás szempontjából most legtöbb érdekléssel a létrejövetele alkalmával elmondott és az események által igazolt bírálat ér. Ennek egy frappans példáját fogom idézni. Az osztrák bankactát a külföldi tudományos világ nem sok figyelemre méltatta. Michaelis vette bírálat alá azt Faucher tudományos folyóiratában, kifogása volt az ellen, hogy a bank saját jelzalog osztályának zálogleveleire, illetőleg azok bürzei árfolyamának $\frac{2}{3}$ értékére kölcsönt adhatott és az ellen, hogy a banknak meg lön engedve az, hogy lombard-üzletének kiterjesztése által a jegyforgalomnak egészen egészségtelen alapot nyújtson. De leginkább a Peel-rendszer elfogadását ítélte el. Mert — jegyzé meg Michaelis — a Peel-akta nem arra való módozat volt, mely szerint az angol bank ismét megkezdje jegybeváltásait, (miután erre szükség nem volt) hanem akkori theoria szerint védeszköz volt az állam kezében: az akkor solvens angol bank tulságos mennyiségű jegy kibocsátásának megakadályozására. Az osztrák nemzeti bank azonban fizetéképtelen: tehát nem arról van szó, hogy a pénzviszonyok rendje mi módon legyen fentartva, hanem előbb e rendet kell helyreállítani. Fájdalom, erre akkor csak egy külföldi tudós gondolt és az illetékes tényezők mindent úgy rendeztek, mintha az osztrák bank jegyei kényszerforgalomban nem lettek volna. Legnagyobb hibának tartá Michaelis a jegyforgalom határozatlan korlátozását, mert ha a jegykibocsátás nem az üzlethez: azaz nem a jegyforgalom meny-

nyiségének a rendes üzletekben naponként bejövő fizetésekhez való arányához van szabva; hanem az állítólagos jegyszükséghez; ez egyáltalában nem is korlát; maga a kényszerforgalom attól a korláttól a bankot megfosztja: tehát ennek üzletei és jegyforgalma közti kapocs meg van semmisítve. Hisz a statutumokban is nem az üzlet természete szab határt a jegykibocsátásnak, hanem a 200 millió és a kényszerforgalom. Ebből kitűnik, hogy Michaelis, igen helyesen, a tényleges állapotot veté össze a tervezett bankaktával és így birálatának az események igazat adtak.

Felemlitem, hogy Michaelis a lombardüzlet ellen is kikelt: elismerte, hogy ez is a banküzlethez tartozik, de megjegyzé, hogy b a n k j e g y e k k e l lombard-kölcsönt adni: annyi, mint oly áruk értékét papir alakjában piacra hozni, melyek még termelési eszközül nem használtattak — ez bizonyos neme a francia assignáták teremtésének. Ez ellen a bankaktában semmi védszer nincs: holott pl. a porosz bankszabályzat szerint jegyek fedezetéül csak 7 milliónyi lombard-követelés szolgálhat. Azt hiszem, hogy az osztrák bank lombard-üzletei e birálatot nem igazolták; de bizonyára ezt csakis az óvatosságnak és nem a korlátlanságnak köszönhetjük.

A bankakta üzleti hatása és megtörése.

(1862—1866.)

Most átmehetünk a bankakta üzleti hatására. Ennek történetében két korszakot kell megkülönböztetni. Az első tart 1866-dik évi májusig, mely idő alatt az üzlet jól ment, a kilátásba helyezett valuta-rendezéshez a bank minden lépten közeledett; mert az állam pontosan lerótta tartozásait, a bank ennek következtében apasztá jegyforgalmát, nevelé érczkészletét és apadt az agio. Ekkor beütött a porosz háboru és ez megsemmisített minden kilátást a valuta-rendezésre; mert az államot újra eladósítá a banknak, államjegyeket hozott forgalomba, az agionalis viszonyok javulását megsemmisíté; ámbár ki kell emelnem azt, hogy a bankakta tényleges megsemmisítése daczára a bank magánüzletei eléggé nyereségesek voltak, a mi nem mutat arra, hogy a korábbi jó eredmény a bankaktának lett volna köszönhető, hanem a békés, kedvező üzleti viszonyok fejlődésének.

Az állam banktartozásainak lefizetési processusa most már csak történelmi beccsel bir; de annyit felemlitek, hogy 217 millió összegnek visszafizetése az 1862—1866 közti négy évre ugy volt kiszabva, hogy 1863-ban 21%, 1864-ben 16%, 1865-ben 28%, és 1866-ban 33% százaléka lett volna visszafizetendő. E tehát tagadhatatlanul nagy terheltetésével járt az évi budgetnek. Ennek megfelelt a bank azon kötelezettsége, hogy a birtokában levő 28 millió 730 ezer forintnyi állami értékpapirt az állam visszafizetési arányában, ugyancsak a fentebbi négy évi részletben értékesitse.

Épen ezen értékpapirok eladása következtében 1863-dik év folyamában jelentékeny mennyiségű bankjegy folyt vissza,

ugy hogy az év végén a jegyforgalom 426 millióról 396 millióra olvadt le, tehát 30 millióval apadt míg az érczkészlet 5 millió 638 ezerrel szaporodott. A leszámítolás 51—89 millió, a lombardüzlet 44—51 millió közt váltakozott. A tőke (a tartaléktőkének részén kívül) 7 $\frac{1}{2}$ %-ot jövedelmezett. Ugy, hogy a bankigazgatóság a közgyűlés előtt kijelenthető, miszerint a készpénzfizetés ideje közeledvén, az üzletvilágot előre kell készíteni, hogy ezentul minden igényei lesznek kielégítve.

A következő évben is (eltekintve attól, hogy a piaci válság miatt 1857 óta ebben az évben volt legnagyobb összegű a leszámítolás) rendesen folyt minden: ugy az állam fizetései, mint a bankértékpapirainak elidegenítése: ugy, hogy az év végén a jegyforgalom 396 millióról 375 millióra apadt, a leszámítolás 81—98 millió, a lombardüzlet 42—52 millió közt váltakozott. Az alaptőke 7 $\frac{1}{2}$ %-ot jövedelmezett. Sőt még az 1865-dik évben is jól ment minden: a jegyforgalom az év végén 351 millióra olvadt le, az érczfedezet 121 és fél millióra nevedett, tehát több mint 24 millió jegyapadás és 9 millió ezüstsziporodás mutatkozott, a leszámítolás 81—106 és a lombardüzlet 41—47 millió közt váltakozott, a bank 7 és fél % osztalékot adott. Azonban az üzletvilág hitelmegszorításról panaszkodott és az alkotmány felfüggesztése bekövetkezett. Az újrendszer alatt a kormány terhesnek érzé az adósságnak a kiszabott nagy részletekben való fizetését és kibuvót keresett. Legelőbb a kész fizetés megkezdésének határidejében látott egy kis menedéket. A törvény határozatlan szövegét ugy kezdék magyarázni, hogy nem 1867 elején, hanem annak folyamában, sőt némelyek szerint épen csakis az év végén kell megkezdeni azt. Noha 1865 végén maga Larisch pénzügyminiszter konstatálható, hogy az ezüst agio 105-re esett. Sőt 1866 márcziusban már 102 volt az, míg 1865 elején 140-t jegyeztek. A jegyforgalom pedig 1866 márcz. 14-én 330 millió volt. Ugy, hogy a bankakta létrejötté óta 88 millió, 676 ezerrel apadt az.

A bank ellen emelt panaszok annyiban jogosultak voltak, hogy a lombard-üzlet 10—11 millióval apadt; de ezzel szemben a váltóüzletben, nemcsak megszorítás nem volt, de folytonosan emelkedett és 3 év alatt 40 millióval szaporodott az. Azonban a kedvező helyzet nem soká tartott; mert a porosháborukészületek és annak veszteségei mindent elrontottak.

1866 május 5-én jelent meg a kormányrendelet, mely 1 és 5 frtos államjegyek kibocsátását rendelé el. A bank ezt már korábban megtudta volt és a bankakta alapján, melyben ezen jegyek kibocsátására is ő van „felhatalmazva”: tiltakozott e rendszabály ellen, sőt tiltakozását az alkotmányt felfüggesztő 1865 sept. 20-ki rendeletre is alapítá, melyben az ő 1 és 5 ftos jegyei „állam-jegyek“-nek vannak nyilvánítva, ki lön mutatva, hogy ez uton a bank aktivái közt fedezetlen, beválthatlan állampapirpénz fog szerepelni — a mi szédelgésre vezet. De mindez nem használt semmit. Egyszerűen azzal válaszolt a kormány, hogy: „e törvény folytán a pénzviszonyok annyira meg fognak változni, hogy az államkormány arra, hogy az osztrák bank 1867-ben megkezdje kész fizetéseit, alig birhat kilátással.“ Természetes, hogy ezzel szemben a bank fentartá tiltakozását.

De ezután a viszonyok még jobban bonyolodtak. Julius hetedikén a pénzügyminiszter 200 millió kölcsönt rendelt el és annak elhelyezéséig, a banktól (a nyomási költségek megtérítése mellett) 60 millió bankjegyet vett át, kötelezván magát arra, hogy ezt az előleget legfeljebb egy év alatt és pedig épen a bank jegyeiben visszafizeti. Ugyanezen törvény (?)rendelé el azt, hogy a bankaktának ezzel összeütközésben álló szakaszai, valamint a készfizetés megkezdésére vonatkozó határozat felfüggesztetik. Így lön egy csapással tönk-re téve 3 évi törekvés a bankviszonyainak rendezésére és így bonyolodott össze annak viszonya az állammal megint, akkor, mikor a régi adósságból csak 46 millió maradt volt

fenn a kifizetésre kijelölt összegből! A 60 millió előleg megadása után az első jegyforgalmi kimutatás 373 millióban bankjegyforgalmat jelzett, az államjegyekkel együtt pedig a forgalom 523 millió volt: nagyobb, mint 1859-ben a legváltásosabb pillanatokban; de az üzleti fejlődés jellemzésére mégis fel kell említenem azt, hogy most az agio kisebb, mert csak 129 volt, míg akkor (1859ben) 250 is.

Az osztrák bank áldozatai itt sem szüntek meg. A porosz hadikárpótlásra szükséges ezüstöt (30 milliót) csakis a bank pincéiben találták fel; de ezt nem egyenes úton vették el, hanem egy bankár-konsorcium segítségével — kölcsön alakjában, melynek e közvetítésért 1 millió 350 ezer forintot fizetett a monarchia. És még mindig pénzre volt szükség, — ezt újra teremtett az 1866. aug. 25. törvény, melynek hatását most is érzi az egész monarchia. Ennek 1. §-ában a 200 milliónyi kölcsönből fenmaradt 140 millióból 50 milliónak 5% államadóssági kötvényekben való realizálása van elrendelve. A 2 §-ban pedig elrendeltetett, hogy a nyitott hitel többi részére, 90 millió forint értékben 1 és 5 forintos államjegyek hozassanak forgalomba. A 3 §-ban pedig intézkedve van, hogy a május 5-ki törvény értelmében a banktól átvett 60 milliónyi 1 és 5 forintos bankjegyek 1867. Január 1-től kezdve bevonassanak és helyettük hasonmenyiségben államjegyek bocsáttassanak ki. Sőt a 4 §. arra is felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy ha igen sok 1 és 5 frtos államjegy jönne forgalomba, 25 és 50 forintos államjegyeket hozhasson forgalomba a kijelölt maximumig. A 6-ik cikk azon jelzáloglevelek kibocsátását szabályozá, melyeket most Salinenscheinok néven ismerünk: ezeket az államjegyekkel hozta azon ma is fennálló kapcsolatba, hogy a mennyivel kevesebb lenne ezek összege 100 milliónál: ugyanannyit államjegyekben lehessen kibocsátani. A 8. §. 400 millióra szabá az összes függő adósság összegét. Ugyan e cikkben volt a következő határozat is kimondva: „Az államjegyek fokozatos

fundációja, illetőleg törlesztése egy külön, minélelőbb kibocsátandó törvényben lesz megállapítva.“ E szép ígéretből mai napig sem lett semmi.

Midőn így terjedelmesen ösmertetem azt az alkotmányon kívül létre jött törvényt, mely a függő adósság mostani alakjának és a banknak az állammal való viszonyában újabb bonyodalomnak szülője: ki kell emelnem szerzőmmel egyetértőleg azt, hogy az államjegyek kibocsátását nem forgalmi szükség, hanem állami kényszer idézte elő.

Az osztrák bank „Zwanglage“-ban volt, egyszerűen meghajlott a végzet előtt; de tiltakozás, és kárpótlási igényeknek fentartása mellett. A bankigazgatóság ezen eljárását a közgyűlés is mindig szentesíté.

Legnagyobb mennyiséget a jegyforgalom az államjegyekkel együtt 1866 júniusban ért el, midőn 502 millió 705,792 forint volt az; de az ezüst agio nem ekkor volt legmagasabb; mert csak 128 és fél volt: holott decemberben, mikor a jegyforgalom 499 millióra szállott, az agio 129 és fél volt. E válságos év július havában az állam adóssága a banknak 106 millió volt, míg az év végére 60 millióra szállott le — mindig számításon kívül hagyva a 80 milliót. A bank hitelműveleteinek jellemzésére felemlitem, hogy májusban leszámítolása 103 millió, lombard üzlete 40 millió 900 ezer volt a legváltóságosabb időben, úgy, hogy csak februárban volt e két üzletág 2 millióval jobban dotálva; az év végén pedig (folytonos üzletapadás mellett) a váltótárca csak 38,800,000 frtot és a lombard-üzlet 30 millió 800,000 forintot tett. A bank jegyforgalma 1866-ban 67 millióval apadt, jóllehet az államnak 60 milliót előlegezett; de érczkészlete is 17 és fél millióval volt kisebb. De azért a részvényesek 7% százalék osztalékot kaptak. A közgyűlés az igazgatóságot felhatalmazta, hogy a kormánnyal alkudozzék a kárpótlás iránt és ha egyezségre nem jutna: „a szükséges és czélszerű intézkedéseket tegye.“

Egyébiránt Larisch pénzügyminiszter is 1866. december 27-diki pénzügyi előadásában kijelenté, hogy mindent el kell követni, hogy az értékjegyek forgalomban lévő mennyisége apasztassék és a szükséges leszállítási intézkedéseket megállapított rendszerbe kell foglalni. Sőt a jövő törvényhozás feladatául tüzte ki, hogy a 1866-ban teremtett függő adósságot lassanként törlessze. De ez is csak üres beszéd maradt; mert az akkori kormánynak egyebet tenni még hatalmában sem állott.

Egy oly korszakhoz értünk a bank történetében, melynek hibái és mulasztásai miatt szenved hiteliünk most is. Minden párt beösméri most Magyarországon, hogy kár volt a bankkérdést a kiegyezés alkalmával megoldatlanul hagyni. Sőt általánosan a meggyőződés e tekintetben Ausztriában is. Szerzöm is e nézetem van, sőt keményen ostorozza az osztrákok mulasztásait és megrójjá az osztrák bankot is, hogy nem gondolt arra, hogy viszonyát a dualistikus alaphoz szabályoztassa alkotmányos uton, hanem csak üzleti követeléseire, mindennapi kérdéseire gondolt. Ezt egész tárgyilagosan konstatalem, hogy tovább mehessek történetem fonalán.

Ha a törvényhozások gondatlanul, nem törődtek is az osztrák-bankkal, az új események még sem hagyták a bankot érintetlenül. A 67-es magyar kiegyezési bizottság előterjesztésének 68. alincája igéri, hogy a vám és kereskedelmi szerződésnél a pénzügy és pénzláb felett is külön alkudozás lesz; de a tárgyalások további folyamában a bankkérdés még ennyire sem volt érintve, az ügy nem kis hátrányára. Csak a két kormány közt 1867. márczius végén kötött szerződés 18. pontjában tette a magyar pénzügyminiszter azt az ígéretet, hogy az osztrák bank „most fennálló jogviszonyait” „sem közigazgatási, sem törvényhozási uton nem zavarja” mindaddig, míg az országos küldöttség munkálata értelmében szerződészerűleg határozva nem lesz. De

minthogy a kiegyezési bizottság ezt elmellőzte, az ígélet is tárgynélkülivé lön.

A történelmi igazság kedvéért ki kell emelnünk, hogy úgy az osztrák kormány, mint az osztrák bank részéről semmi sürgető lépés vagy indítvány nem történt, mely a törvényhozásokat mulasztásukra figyelmeztesse. Az osztrák bank egyszerűen megelégedett azzal, hogy az „osztrák“ kormánytól és „osztrák“ alsóháztól kárpótlásait követelje, elvi kérdésekre egyáltalában nem gondolt. Sőt az 1867-ki év üzleti eredményei egy újabb követeléssel és kérdéssel szaporiták az osztrák bank „mindennapi“ elfoglaltatását. Ugyanis ez év üzleti viszonyai és eredményei következők voltak: az államjegy-forgalom ez évben 95 millió forinttal szaporodott, úgy, hogy decemberben már a kiszabott (300 m.) határ is átlépve volt; mert 301 millió 130 ezer államjegy volt forgalomban, egyszersmind a jegyforgalom összege is ekkor érte el tetőpontját, mert 548 millió volt, habár az ezüst agio 119 és fél volt: ez is bizonyítja, hogy a forgalmi eszközök szaporodása nincs szoros összefüggésben az agioval, mert ez májustól kezdve folytonosan csökkent, míg amazok összege növekedett. De az osztrák bank jegyforgalma, épen e körülmények folytán, tetemesen apadt: júliusban 204 millió volt, az előbbi év végén forgalomban levő 283,980,000 forinttal szemben; sőt 1867. végén is csak 247 millió volt az. Ennek következtében a kölcsön és váltóüzlet az év folyamában 19 millióval apadt, úgy, hogy a váltó és lombard-tárca együtt csak 50 milliót tett júniusban (123 agio mellett,) de az év végén a két üzletág 102 millióra nevedett fel.

Azonban a végredmény mégis csak az volt, hogy a bank részvényeseinek 7%-kat nem volt képes adni. Ezért folya-modott az osztrák kormányhoz, a 80 millió adósságnak ezen eshetőségre kikötött 1 milliónyi kamatjáért. Becker pénzügy-miniszter ezt is kifizette; de a monarchia két felét egyaránt illető közös aktívából vette ki azt. Ezt nekünk még fell kell

számítanunk. Azonban azt hisszük, hogy ebből még nem lehet következtetni a bankügy közösségét, mint szerzőm osztrák buzgalmában teszi azt. A kapott kárpótlással együtt: a részvényesek csak 6,33 százalék osztalékot kaptak. Ezért a bankigazgatóság az osztrák kormánytól kárpótlási igényeire előlegképpen még 520 ezer forintot kért, hogy az osztalékot 7 %₀-ra egészítse ki: meg is volt ez ígérve „minélelőbb“ — de be nem következett. A részvényesek közgyűlése most már nem csak a kárpótlási igény követelésére, de az 1863-diki statutumok és szerződés megváltoztatására vonatkozó előleges szerződés kötésre is felhalmazta, illetőleg megbizta az igazgatóságot.

Az alkotmányos korszak kezdetén.

Mikor az osztrák bank petíciója (az államjegyek kibocsátása és a kölcsön által megsértett kiváltságainak helyreállításáért, valamint kárának kárpótlásáért) az osztrák alsóház elé került, annak pénzügyi bizottsága a következő határozati javaslatot indítványozá: „A kiváltságos osztrák nemzeti bank petíciója a pénzügyminiszterhez azon megkereséssel utasíttatik, hogy minél előbb alkudozásokat kezdeni a nemzeti bank képviselőivel azon czélból, hogy a nemzeti bank helyzete és panaszai megvizsgáltassanak, a fennálló viszonyoknak megfelelő egyezséget készítsenek és ezt alkotmányos tárgyalás alá terjessze.“ Ezt az alsóház minden vita és megjegyzés nélkül fogadta el. Tehát az osztrák bank ügyére az osztrák alsóház egészen és pedig kizárólagosan illetékesnek tartá magát. Lát-szik, hogy nem tekinték azt még akkor közös ügynek. Csak Brestel a pénzügyminiszter, mondott a tárgyalás elején annyit, hogy mielőtt az osztrák bankkal alkudozásokba bocsátkoznék; egyetértésre kell, hogy jusson a kormánnyal a 80 milliónyi bankadósság iránt és kijelenté, hogy a bankkérdéssel összefüggésben van a valuta-kérdés is, illetőleg az államjegyek bevonása.

Az osztrák bank ez eredménnyel nem volt megelégedve, 1868. január végén a kárpótlási kérdéstről és az egyezésben szükséges változtatásokról vezérttkárával: Lucammal egy emlékiratot készíttetett. Ebben a következő változások vannak követelve: a 80 millió bankadósság kamatozzék, tehát fizessen az állam 4%-ot ezután, „de csakis a részvénytőkének 7%-kal való kamatozásáig.“ Második követelés volt: a bank tőkéjének leszállítása; mert — indokolá Lucam — a

bank egész tőkéjét a belföldön nem használhatja és így kénytelen annak egy részét külföldre kölcsön adni, hogy jövedelmét kiegészítse. Indítványozta tehát, hogy 110 millióról 90 millióra szállíttassék le az alaptőke. Igaz, hogy a statutumok 40. §-a a jelzálog-levelek biztositékaul az egész alaptőkét leköti; de erre a 90 millió is elég; tehát a statutumokat is így kell megváltoztatni. Továbbá kérte, hogy 2 aláírással el látott váltókat, kézi zálog nélkül is, leszámítolhasson, más intézetek pénztári utalványaira, megbízható értékpapírokra és szelvényekre is kölcsönt adhasson, pénzt folyó számlára elfogadhasson és letéteket kamatra is bevehessen. Végül: a tartaléktőke része a tiszta jövedelemnek ne negyede, hanem csak hatoda legyen. Ezeket a követeléseket a bankigazgatóság javaslat alakjában is elkészíté és nyujtá át az osztrák pénzügyminiszternek, azzal a módositással, hogy a 80 millió adósság kamatozását nem feltételesen, hanem feltétlenül 4°/_o-ra kívánta szabni. A tartaléktőkét is csak 10°/_o-kal akará az igazgatóság nevelni, holott Lucam a tiszta jövedelem egy hatodát meghagyta volt annak.

A két kormány és a bank.

(1868.)

Az osztrák banknak fennebb említett és titkára által ki-
tejezett követelése alkalmul szolgáltak egy oly kérdés felve-
tésére, mely minket közelebbről érdekel.

Brestel osztrák pénzügyminiszter ugyanis e követelések
hasonmásával, sőt fokozott alakjával találkozott a bank-részvé-
nyesek egy magán gyülekezetének petitiójában is és legelőbb
e petitió átnyújtói előtt nyilatkozott azokról. E nyilatkozatban
mondá ki először, hogy a bankkérdés Magyarországgal alku-
dozásokat tétel fel. A 80 milliónak 4°/_o-kal való kamatoz-
tatásáról szó sem lehet; sem a banktőke leszállítását, sem
az üzlet-kör szélesbítését a kormány nem ellenzi. Brestel a
bank kívánságait (1868. april elején) közlé Lónyay magyar
pénzügyminiszterrel is, azzal indokolván ezt, hogy a 80 millió
adósság kérdése 1867-ben függőben volt hagyva és a bank-
aktában történendő változásokhoz a magyar országgyűlés be-
leegyezése is szükséges, mert épen e bankaktánál fogva
terjedt ki az egész monarchiára a bank jegykibocsátási ki-
váltása. Lónyay e jegyzékre aprilis 8-án azt felelé, hogy a
banknak a 80 millióra vonatkozó követelése alaptalan és
az alaptőke leszállítása ellen tiltakozott. Brestel egy későbbi jegy-
zékében késznek nyilatkozott az alaptőke leszállítása ellen mű-
ködni, de minthogy ez esetben beáll azon eshetőség, hogy az
állam a 80 millió után kamatot köteles fizetni, kijelenté, hogy
ehhez Magyarországnak is hozzá kell járulnia. De választ nem
várva és nem is kapva, a bankakta módosítására vonatkozó
törvényjavaslatot május 27-én az osztrák alsóház elé terjeszté.
Ez azonban csak az üzlet-kör nagyobbítására vonatkozó köve-

teléseknek tett eleget: de a bank kárpótlási követeléseiről, a 80 millió kamatozásáról és az alaptőke leszállításáról a tárgyalás alatt egy szó sem volt. Az osztrák parlament mind két háza, minden vita és megjegyzés nélkül fogadta el az új törvényjavaslatot is. De a bankigazgatóság és választmány egy július 15-iki jegyzékben követelték: 1. a végleges egyességet és annak alkotmányos tárgyalását. 2. Az alaptőke nélkülözhetetlen leszállítását és 3. hogy mindez Magyarországra nézve is kötelező legyen.

Ekkor indítá meg — Brestel a magyar kormánnyal azon alkudozásokat, melyeknek eredménye többszöri jegyzék-váltásba foglaltatik. A 80 millió kamatoztatásához a magyar kormány újra megtagadta hozzájárulását; a statutumok módosítását az osztrák parlament elé utasítá; de az 1867: 16. (kereskedelmi szerződés,) törvényczikk alapján nem tett kifogást az alaptőke leszállítása ellen, ha magyar állami és ipari értékekre is ad kölcsönt; azonban az alaptőkéből visszafizetendő részre nézve, határozottan kiköté, hogy az ne ezüstben történjék; mert ez a bank érczkészletét apasztaná. Így hozta aztán Brestel október 20-án az osztrák alsóház elé a sokat emlegetett törvényjavaslatot. Ez november 15-én lett törvénytényé: az alaptőke $20\frac{1}{4}$ millióval apasztatott rendelése következtében és így minden részvényre 135 forint bankóban visszafizettetett. Ennek hatása csak a pénzforgalom nevelése volt: úgy, hogy más pénzforrás is lévén a készletből, az előbbi hónapokhoz képest a váltóüzlet 13 millió 500 ezer forinttal apadt. Az osztrák bank pedig hirdetményében előadta a váltó és lombard üzletben történt könnyebbitéseket, elősorolva a magyar állami értékpapirokat és azok hitelképességi százalékát az osztrák papirokkal egy sorban.

E törvényjavaslat tárgyalásából csak azt az egy mozzanatot emelem ki, hogy a bankkérdés közönségéről még mindig senki sem beszélt és csakis az osztrák pénzügyi bizottság hangsúlyozta azt, hogy a 80 millió bankadósság közös és ahoz,

illetőleg annak kamatoztatásához Magyarországnak is hozzá kell járulnia.

A mi az 1868. év üzleti eredményeit illeti: erre nézve fel kell említenem, hogy a bankjegyforgalom az előbbi év végéhez mérten 29 millióval szaporodott — leginkább az alaptőke fennemlített részének visszafizetése miatt. A váltótárcza csak 4₈₆ millióval szaporodott az év végén, holott októberben 24 millió növekedést mutatott az előbbi év végéni összeghez képest. De a kölcsönüzlet (a könnyebbitések folytán) 12.773,00 forinttal növekedett. Azonban az üzletek jövedelméhez még 669 ezer forintra volt szükség, hogy 7⁰/₁₀-ot adjon az alaptőke, ha a bank azon számítását vesszük fel, hogy november 16-ig a le nem szállított alaptőke után számítá az osztalékot. A közgyűlés szerényebb volt, mert az igazgatóság egyik fogását megváltoztatva: a bank által vásárolt zálogleveleket a december 31-diki árfolyam szerint és nem, mint az igazgatóság, vételár szerint vette föl a mérlegbe és az ebből származott nyereséget (365 ezer frt) a fentebbi összegből levonta. Így aztán 340 ezer forint követelés maradt fenn az állam ellenében. Tudjuk, hogy ebből hosszas alkudozás, végre pör keletkezett, melynek végeredménye a lett, hogy az osztrák kormánynak fizetnie kelle. Minket csak az érdekel, hogy az egész ügy folyamában Magyarországról szó sem volt. Tehát ebből sem lehet semmifelé közösségre következtetni. Minthogy azonban e követelés később realizáltott: ez évben a részvényesek csak 6 és fél százalék osztalékot kaptak.

A magyar bankenquete előzményei.

1869—1870.

A bankkérdés nagyobb mérvet csak akkor öltött, midőn az üzleti viszonyok rosszabbra fordultak és így érezhetővé lett azon anomalia, melyben van egy monarchia egyetlen és magán kezekben levő jegybankkal szemben és főleg Magyarország, melynek e bank vezetésére épen semmi befolyása nincs.

A következő 1869. évet ugyanis a tul speculatióból származott válság tette az üzletvilág előtt nevezetessé. Az osztrák bank történetíróját, ki annak apologiáját tüzte ki célul, ez időszak rajzánál leginkább azon eszme vezette, hogy adatokkal bizonyítsa be, miszerint a bank ellen emelt akkori vádak: mintha ő idézte volna elő bármely részben, vagy mozditotta volna elő bármily mértékben e válságot — alaptalan. Nekünk ez nem feladatunk. Ezért egyszerűen az üzleti mozzanatokat és az ezekkel felmerült kérdéseket fogjuk röviden érinteni. Az összes jegyforgalom a monarchiában 532,700,000 forintról, mennyi 1868 közepén volt, 1869 közepén 612 millióra növekedett, tehát 80 millió jegyszaporodás mutatkozik. És ezt csaknem mind az osztrák bank bocsátá ki. Azonban ezzel együtt a valuta is valami 9%-kal rosszabbult. Ezekkel a vádoló adatokkal szemben a tulspeculatio és azon körülmény, hogy az év második felében a bank nagyobb szigorú fejtett ki üzleteiben, inkább vád, mint mentség. Mert míg előbb a 80 millió jegyszaporítással speculatiót keltett föl, később a hirtelen hitel megszorítással a bukásokat idézte elő. Igaz, hogy az év végén a bankjegyforgalom az előbbi év végéni összeghez mérten 7 és fél millió növekedést, a váltó-

üzlet 5 és fél millió szaporodást s a kölcsön-üzlet 4 millió 240 ezer nagyobbodást mutat: de e számokból semmit sem lehet levonni a bank üzleti eljárásainak jellemzésére, melyet nagy kamatláb és váltakozó hitelmérték jellemez. Annyi áll, hogy a részvényesek 8 százalék osztalékot zsebre tettek és ezt ép úgy lehet köszönni az év első felében uralkodott bőkezűségnek, mint annak második felében beállott szűkmarkuságnak és magas kamatlábnak.

A magyarországi fiókok érdekében a budapesti kereskedelmi kamara szólalt fel a magyar kormányhoz irt emlékiratában: erre és a magyar kormány fellépésére a bank azal felelt, hogy konstataálta, miszerint 1869. szeptember 30-án (a válság idején) a váltó tárcából (192 és fél millióból) 55, % esett Bécsre, 21, % az osztrák fiókokra és 22, % a magyar pénzpiacra. Csak a magyar pénzügyminiszterhez irt jegyzékében hozza fel a bankkormányzó a dotátio nevelésének követelésével szemben, hogy a bank jogainak el nem ismerése Magyarországon való működésének árthat: tehát mégis elismeré, hogy Magyarországnak is van hozzászólása az ő „törvényesen elismert, szerződésileg szerzett“ jogaihoz. Azonban tiltakozott azon tudta nélkül létrejött szerződés ellen, melyben, mint fennebb említők, a magyar pénzügyminiszter ígéretet, de nem országos kötelezettséget tett volt, hogy törvényes intézkedésekig, a bank kiváltságát nem bántja. A büszke bankkormányzó kijelenté, hogy ő csakis „megtűrést“ nem ismer el.

Nem felelünk e jegyzékre és nem folytatjuk annak bonczolását — felemlítők azt egyszerűen azért, hogy a bank ebben először foglalt állást Magyarország kormányával szemben. Azonban ismételen ki kell emelnünk azt, hogy bankközösségről sehol szó sem volt, sem az osztrák bank jogainak, monopoliumának elismeréséről.

Ez év hatásából még csak azt említjük fel, hogy a válság által felrázott közvélemény tüzetesebben kezdett a

bankkérdéssel foglalkozni és a magyar országgyűlésen is két interpelláció volt a kormányhoz intézve, minek eredménye lőn azon határozati javaslat, mely létrehozta a magyar bank-enquête-t. Még azt a különös körülményt kell felemlítenem, hogy Brestel osztrák pénzügyminiszter az őt perlő banknak azt mondá, hogy a 80 millió kamatoztatást ne követelje most, mert a magyar kormány ez ügyet a bankenquête elé akarja hozni. Hogy 1870. január 11-én miképen mondhatott ily valótlan-ságot egy pénzügyminiszter; azt felfogni képesek nem vagyunk. Mert erről soha szó sem volt.

E napok történetében van egy homályos pont, melyet egész tárgyilagossággal szerzőnk elé nem ad és ez azon 1867 szeptember 12. és 26-ki egyességek különböző magyarázata, melyek az osztrák és magyar kormányok közt létrejöttek. Mert annyi áll, hogy e szerződések hiteles szövszerinti szövege nyilvánosságra még nem került és így nem lehet bírálathoz alávonni sem azok szövegét, sem azon ellentétes következtetéseket, melyeket azokból a magyar és osztrák kormányok levontak. Ilyen pl. azon eset is, midőn közvetlen a bankenquête megnyitása előtti napon (január 23.) a „Budapesti Közlöny“-ben egy hivatalos közlemény jelent meg, melyben a magyar pénzügyminiszter által ki volt fejtve, hogy a fentebb említett szerződések közül az utóbbi az előbbinek több pontját megváltoztatta és ezek közt azokat, melyek a bankra vonatkoztak, úgy, hogy a bank az abban foglalt feltételek teljesítésére fel sem szólítottatott. A közlemény végre határozottan kijelenté: „Ebből következik, hogy a magyar országgyűlés jónak látja ez ügyben intézkedni, annak kezei megkötve nincsenek.“ Ezzel szemben figyelemre méltó Brestel egy jegyzéke. Ebben (márczius 7-én) az osztrák bank azon kérdésére válaszol ő, hogy a „nemzeti bankra nézve miféle egyezés jött létre Ausztria és Magyarország közt?“ Brestel azt feleli, hogy a szeptemberi „jegyzőkönyvi feljegyzésekben“ a magyar miniszterium kötelezte magát, hogy a mig

közös egyetértéssel új törvényes intézkedések a bank és pénzügy-ügyben nem történnek: az osztrák nemzeti bank kiváltságát azon feltétel alatt fentartja, hogy az osztrák nemzeti bank az ott szükséges fiókokat felállítja, azokat kellően dotálja és a monarchia mind a két felének értékpapírjaira előleget ad.“ Még mai napig is így áll e vitás ügy, várja a további földerítést. De bármelyik miniszternek legyen igazsága, az az országot semmire nem kötelezi.

A magyar bankenquête lefolyását ismeri az olvasó. Tudjuk, hogy az osztrák bank részéről annak titkára: Lucam hangsúlyozá a 80 millió adósság kérdésének eldöntését, az államjegyek bevonásának szükségét és erre parlamenti bizottságok véleményének, illetőleg tervezésének szükségét emelte ki. Az osztrák bank hazánkkal való viszonyának rendezését csak a magyar kormánnyal kötendő „szabad egyezség“-ben látta lehetőnek; de a dotatióemelésre nézve kijelenté, hogy a kívánt 30% emelés most is megvan és hozzátevé, hogy a bank további engedményekre is hajlandó. A többi véleményt ismertetnem nem kell; mert történetemmel összefüggésben nincs. Csak azt emelem ki, hogy a bankenquête első sorban az egyezséget és csak ennek meghiusulása esetén ajánla önálló intézkedéseket a bank kiváltságának tartamáig. De mindig csak 1876-ig való teendőkről volt szó és nem végleges megoldásról.

Tudjuk, hogy a francia háború kitörése alkalmával: a nagyobb jegyforgalom szükségének beállása miatt, a bank az érczváltóknak fedezetül használhatóságát kérte. A magyar pénzügyminiszter, az osztrák kormány által felszólítva, azt kívánta, hogy a bank kötelezze magát, hogy az érczváltók által történő jegyszaporodásban azon arányban részesíteti a magyar fiókokat is, a melyben az osztrák bank-pénztárak ez által szaporodnak. A bank ezt azon megjegyzéssel utasítá el, hogy alapszabályainál fogva ily kötelezettséget nem vállalhat, de kötelezi magát, hogy a magyar fiókok dotációját nem apasztja,

ha a magyar pénzügyminiszter kötelezi magát, hogy a bank-
ügyet „egész terjedelmében“ még a téli ülészek alatt a ma-
gyar országgyűlés elé hozza. Ez volt az osztrákbank első
követelése az iránt, hogy ügye a magyar országgyűlés elé ke-
rüljön! Erre kötelezte magát a pénzügyminiszter július 28-ki
jegyzékében. Azonban tudjuk, hogy ez ígérletét be nem váltá.
Az érczváltók fedezetülvétele azonban csak ideiglenes, ki-
segítő intézkedés volt; mert az 1871. márczius 11-ki ren-
delet által az osztrák miniszterium újra érvényen kívül he-
lyezé azt; minthogy pedig ez intézkedéssel egyidejűleg a bank
kamatlába is egy százalékkal emelve lőn, a bank jegyartaléka
már augusztusban 31 $\frac{1}{2}$ millióra emelkedett; de az üzletvilág
nem sok hasznát vette annak.

A 80. millió bankadósság tarka történetében ekkor egy
nem érdektelen epizód fordult elő. Az 1870. április 13. osz-
trák törvénytől fogva az államadósság egészen osztrák keze-
lésbe ment át, illetőleg annak, minket semmi részben sem
illető jelleme törvényileg épen az osztrákok által nyert
kifejezést. Az osztrák parlament államadóssági hivatalos ki-
mutatásai közt 48. szám alatt a famosus bankadósság fordult
elő és a mellett a következő jegyzet volt: „A magyar
tartományok fizetési quotája e tőke és kamat adóssághoz
annak idején meglett határozva.“ De minthogy a közös szám-
szék lajstromában is előfordult az: Weninger (mint közös p.
ü. miniszteri államtitkár) elrendelte annak az osztrák álla-
madoossági bizottsághoz utalását. Ebből tinta-harcz származott,
melyben először az osztrák államadoossági bizottság, azután
az osztrák pénzügy-miniszter léptek fel az intézkedés ellen tá-
madólag, vitatva az adósság közösségét. Végre is az adósság az
osztrák államadoossági lajstromban megmaradt, de a „praeju-
dicium“ kizárásának felemlítésével, ugy a parlamentben, mint
Beust által az osztrák delegatióban — egy interpellációra
adott válaszban. Ily gyenge szálon függ most is e bank-
adósság közösségének kérdése.

Az 1870. üzletév végén a jegyforgalom 50 millióval szaporodott az előbbi évi összeg hez képest; ebből bankjegy-szaporodásra esik 13⁷/₉ millió és államjegy szaporodásra 37 millió. A bankjegy-forgalom márcziusban volt legkisebb: 260 millió, és augusztusban legnagyobb; mert 315 millióra nevededett, de az államjegyforgalom egész évben folytonosan nevededett, úgy, hogy az év végén 352 millió volt az. Az ezüst agio júliusban volt 131 (625 millió jegyforgalom mellett) és decemberben 121⁷/₆₄₉ millió jegyforgalommal. Az államjegyek szaporítását az tette lehetővé, hogy a sóbánya-utalványok összege azon 94 és fél millióról, mennyi májusban volt, december végén 59.880,000 forintra szállott le.

Azonban a bank-részvényesek épen nem panaszkodhattak, mert 8⁷/₅ % osztalékban részesültek: ily magos dividenda 1857 óta nem volt. Az év végén a bank tartaléktőkéje 15 millió volt. Ez üzleti eredmény a háborus év üzleti nyomorai mellett, nem mutatja a bank nemzetgazdasági jótékonyágát. A soutilványok visszakерülésének és ennek folytán az államjegyek szaporodásának pedig az természetes magyarázata, hogy az osztrák kormány szándékosan 4¹/₂ % -kal kamatoztatta amazokat és így nem voltak előnyös tőkebefektetési papírok, tehát beváltásra visszakерültek, mi lehetővé tette a kamat nélküli államadósságnak: a papirjegyeknek szaporítását. Természetes, hogy mindez csak a valuta rovására és a mi érdekeink kijátszásával történhetett.

Mert a kiegyezés értelmében jótállást vállaltunk úgy a sóbánya-utalványokért, mint az államjegyekért. És a sóbánya-utalványok kamatterhéhez másfél millió forinttal járulunk. Ha tehát a sóbánya-utalványok a forgalomban apadnak, ennek az osztrák fél kettős hasznát veszi: először a forgalomból kivont utalványok kamatját (melyhez mi 32 százalékkal minden esetben járulunk) megtakarítja és másodszor kamat nélküli államjegyeket bocsát ki azok helyett és így ez által (a mi jótállásunk mellett) a legolcsóbb hitelt élvezzi, mert pénzt csinál, melynek haszna csakis neki jut, terhe reánk is esik.

A két legutóbbi év.

(1871—1872.)

A következő év ismét a tulspekuláció hibái miatt szenvedett, ismét pénzszükségletet érzett abban az üzletvilág, noha a jegyforgalom szeptember végén 682.800,000 forintra emelkedett. A bank szeptember elsejétől november közepéig 32 millióval nevelte jegyforgalmát; de kamatlábát is ez évben négyszer változtatá, mi még soha sem történt és ez annál súlyosabb volt a hitelszomjas üzletvilágra nézve, mert folytonosan 6 és 7 százalék közt változott a váltó és lombard üzletben. A bank jegyforgalma október végén 331₈ millióra emelkedett, mely magasságot 1866. augusztus óta (tehát az államjegyek kibocsátása óta) soha el nem ért. Mindazon által az üzlet-világ pénzszorultságról panaszkodott és a bécsi piacz nagyobb bankintézetei az osztrák pénzügyminisztert felszólíták, hogy a statutumok 14. §-át változtassa meg. Ez megkérdezte a bankigazgatóságot, mely elismerte ennek szükségét; mert következőleg érvelt: az arany és ezüst fedezeti arányának ($\frac{1}{4} : \frac{3}{4}$) semmi értelme nem volt, miután a bank saját érdekében azon pénznemben tart legtöbbet készen fedezetül, mely törvényes pénz; de most az általános irány mindinkább az arany pénzhez hajlik. Már a prágai béke (1866) kilátásba helyezi az 1857-ki pénz-szerződés felfüggesztését; különben is 1870-ben a monarchia mindkét felében új aranypénz egységek nyomattak az aranypénz lábra való átmenetül. Tehát a fennebbi arany kötelezettségének megszüntetése minden tekintetben szükséges, azonban a valuta helyreállítása előtt gondoskodni kell a pénzláb meghatározásáról.

A bank e megjegyzésével oly kérdést érintett, mely tagadhatatlanul fontossággal bír és a melyre eddig a monarchia mindkét felében keveset gondoltak. A magyar kormányt is megkérdeék e rendszabályra nézve és ez csak azon feltétel alatt egyezett az aranykölcsön korlátainak megszüntetésébe, ha Pesten és Temesváron alkalmazva lesz az új rendszabály. De az 1871. év mégis úgy mult el, hogy a bank statutuma módosítatlan maradt, mert az üzletvilágban is fordulat állott be; főleg pedig azért, mert előre leheté látni azt, hogy az intézkedésnek nem sok haszna lesz, mert a bank 4⁰/₀-ot követelt aranyra adott kölcsöneiért, minthogy pedig az üzletvilág kevés arany felett rendelkezett, a külföldről kölcsönvett aranynyal (az ezért szükséges kamat beszámításával) a 8⁰/₀-ot is meghaladta volna a kölcsön.

A sóbánya utalványok 57⁴ millióról 1871 december végén 38 millióra szállottak, az államjegyek 21 és fél millióval szaporodtak. A bank közgyűlésén örömmel konstatálták, hogy annak ércalapja 25 millióval növekedett, de majdnem megfelelő összegben apadt az érczváltók tartaléka is. Azonban az ércpénzre adott kölcsön legnagyobb összege (november 4.) csak 4 millió 440 ezer forint volt — ez mutatja, hogy ez üzletágban a bankot helytelen elvek vezetik. De mindezzel a részvényesek nem törődtek, mert 9⁶⁶/₀-ot kaptak és ily nagy osztalékban 1855 óta nem részesültek! Fel kell még említenem, hogy még 1864-ben a bank több előkelő bankintézet segítségével Bécsben „Saldo Saalt“ alapított, a forgalmi eszközökben való forgalom könnyebbitésére. De az angol és amerikai pénzpiacok e nagyszerű intézménye alig birt az osztrák pénzintézetek közönye és elszigeteltsége miatt gyökeret verni. Csak a most említett közgyűlésen jelentheté a bankigazgatóság, hogy a „Saldo Saal“-ban egyesült pénzintézetek a bank ösztönzésére elhatározták, hogy annak tagjait szaporítják és az üzleti eljárást megkönnyebbitik. De ennek sem volt sok eredménye.

A bankkérdés folytonos izgatottságban tartá a közvéleményt. Hogy a sajtóban és országgyűlésen mi történt ez ügyben, az mindnyájunk élénk emlékezetében van: úgy, hogy ez események rajzában szerzőmet követni szükségesnek nem tartom. A magyar kormánynak ez ügyben tett lépéseit, illetőleg jegyzékváltásait is jól ismerjük. Ezek gyakorlati eredménye némileg az 1872. októberi budai jegyzőkönyvben keresendők, mely a közös külügyminiszter elnöklete alatt folyt tanácskozások eredménye, ebben lőn kimondva, hogy azonnal közös alkudozásokat indítanak meg a bankkérdés végleges megoldására; addig pedig az osztrák pénzügyminiszter a banknál oda hat, hogy a magyar fiókokat azon arányban részesítse dotáció felemelésben, melyben 1869. szeptemberben állottak az osztrák fiókokhoz. De a 80 millió bankadósságról és a valutakérdésről e jegyzőkönyvben szó sem volt. Tudjuk azt, hogy a dotációfelemelést mily korlátolt értelemben értelmezé az osztrák bank, mert a 30 % arány kiszámításában a bécsi piacot kihagyta és így a remélt 10—12 millió helyett 4 milliót kaptak a magyar fiókok. Csak azt említem fel m e m e n t ó u l, hogy ennek álláspontját foglalta el a magyar pénzügyminiszterrel szemben az osztrák pénzügyminiszter.

Azonban az osztrák parlamentben egy interpelláció folytán a pénzügyminiszter 1872. június 17-én ismét nyilatkozott a 80 millió bankadósságról és annak közösségét vitatta, még pedig rendkívül különös logikával azt az 1867. szeptemberi szerződésből származtatta le, mert abban van megígérve, hogy a bank kiváltsága érintve nem lesz, hanem később lesz szabályozva: tehát (sic!) ezzel együtt a 80 millió bankadósság is. Ugyanekkor felolvasta a vöslai szerződés (1867. szept. 12.) egy pontját, a tizediket, melynek szövegéről a szövegét azért igtatom ide, mert sok magyarázatra szolgáltatott anyagot. E pont így hangzik:

„Mindaddig míg a monarchia mindkét fele közös egyetértéssel új törvényes határozatokat a bank és pénzjegy-ügy-

ben nem hoz: kötelezi magát a magyar miniszterium, hogy Magyarországon jegybankot nem engedélyez és az osztrák nemzeti bank jegyeit az államjegyekkel egyformán a magyar tartományokban kényszerforgalommal meghagyja a forgalomban és elfogadja az állampénztáraknál mint eddig; de azt határozottan kiköti, hogy az osztrák bank kötelezve legyen a magyar kormány által szükségesnek tartott fiókokat felállítani és azokat a kereskedelmi forgalom szükségének megfelelőleg dotálni; továbbá a bank statutumát úgy szélesítse, hogy a monarchia mindkét felének értékpapiraira, valamint más szilárd, a börzén jegyzett értékpapirokra is előleget adhasson.“

Mínthogy pedig az osztrák pénzügyminiszter ugyanekkor a bankkal együtt azt állítá, hogy úgy a dotáció felemelés, mint a statutumok megváltoztatása tekintetében a bank kötelezettségeinek eleget tett, a magyar kormányon van a sor ígéreteinek beváltására. A 80 millió bankadósságra nézve még azt jegyzé meg, hogy előfordul ugyanaz azon jegyzékben, melyben 1866-ban a közös adósságok elősorolva voltak, de a kamat nélküli adósság csak véletlenül fordul elő egy oly jegyzékben, mely csakis a végre volt összeállítva, hogy a kamatösszeg kiszámittassék. Szerzöm erre sulyt fektet, sőt később közöl is egy 1868-ki államadósság kimutatást és azon körülmény miatt, hogy azt csak miniszteri hivatalnokok és számszéki tanácsosok állítják össze, annak hivatalos fontosságát vonja kétségbe, miután az sem a kormányok által, sem a törvényhozások által szentesítve nem lön, hanem egyszerűen tárgyalás alapjául szolgált. Azonban mind ezen érvelés ellenében mi csak a törvényre hivatkozunk, mely csakis az államjegyeket és sóutalványokat ismeri el közös adósságnak, a többi adósságnak tőkéjéből Magyarország semmit el nem vállalt; hanem kamataihoz járul meghatározott évi quotával.

Említettem volt, hogy a bank-statutum 14. §-ának oly módosítása jött volt szóba a mult évben, hogy az ércfedezet

alapjául szolgáló arany ne legyen annak egy negyedére korlátolva, ez azonban az osztrák parlament által csak 1872. martiusban lőn törvénynyé emelve s azóta sem volt észrevehető hatással a pénzviszonyokra. A váltó és kölcsönüzlet 1872-ben nagyon élénk volt, mert míg a kettő együtt 1871-ben 180 millióban érte el legmagasabb fokát, ez év októberében 192 és fél millió volt az. A bank éreváltói realizálásával 30 millióval szaporitá eszközeit, a tartalékban lévő 16 milliónyi Tisza-vaspálya részvényt is eladta; de a bankjegyforgalom a mult évi összeghez mérten csak 1 millióval növekedett. A valuta több mint 8%-al javult. A részvényesek osztaléka 10_{7,6} százalék volt, tehát folytonosan növekedett. A közgyűlés nagy fontosságú dolgokat igazított el: az 1868-iki követelésnek az osztrák kormánytól per utján való behajtását meghagyá, a bankigazgatóság előterjeszté levelezését a magyar kormányval, mire a közgyűlés elhatározá, hogy: „az igazgatóság jelentését a banknak Magyarországgal való viszonyáról tudomásul veszi és köszönetet mond a kormányzónak és igazgatóságnak, a nemzeti bank jogainak és érdekeinek védelmére eddig tett lépéseiért.” Egy harmadik nevezetes határozat volt a bank kiváltságának megújításának kérdésére vonatkozó. Minthogy a statutumok 40. §-a szerint e kiváltság letelése előtt 3 évvel kell hogy tárgyalja e kérdést a bank közgyűlése és 2 évnél előbb kell a kiváltságért folyamodni: a közgyűlés azt határozá, hogy a bankbizottság vegyen részt a kiváltság meghosszabbítása feletti tanácskozásokban. De semmiféle korlátot, vagy feltételt ez elé nem szabott.

A válság és a kérdés felvetése.

(1873.)

A következő év története nincs befejezve, de nem is esik vázlatom keretébe. Ebben a beállott hitelválság miatt az osztrák bankra nevezetes szerep várakozott. Tudjuk, hogy az összes osztrák miniszterium aláírásával ellátott május 13-ki rendelettel a bankakta 14. §-sa, mely a fedezetlen jegyek összegét 200 millióban állapítja meg, hatályon kívül helyeztetett. Csak azt kell constataálnom, hogy nem a bank részéről jött az indítvány, sőt ennek titkára aggodalmait fejezte ki a tervezett rendszabály felett. Hogy az osztrák és magyar kiegészítő bizottságokban a banknak mennyi része volt, az nem ide tartozik. Figyelemre méltó körülmény az, hogy az összes jegyforgalom legnagyobb összegét május végén érte el, mikor 719 millió 320 ezer volt az. Az év első felének végén a váltótárca 13 millió növekedést mutat az 1872. december végéni összeghez képest. A részvényesek 11,2% osztalékot kaptak.

Az előttem levő könyv utolsó fejezetét csak röviden emlitem. Ebben szerző a bankkérdés megoldásának módozatait veszi vizsgálat alá, és egy független magyar jegybanknak a valuta rendezés utáni lehetőségét, illetőleg felvirágozhatóságát vonja kétségbe; következőleg okoskodik: A hatalmas osztrák bankot elismerte a világ, annak egy egész és kifejlett nemzetgazdasági terület áll háta mögött, míg egy magyar jegybank kis tőkével, fejletlen és rossz államháztartásu viszonyainkkal a mellett meg sem állhatna. Természetes, hogy mind ebben szerzőnek azért van könnyü játéka, mert a mi viszonyainkat lehető legsötétebb színben festi le. Küz-

delme az önálló magyar jegybank eszméje ellen még elfogulatlan szakember előtt sem érdemelhet sok figyelmet.

Mert Neuwirth ellenében idézni lehet az összes tudományos irodalmat, mely elítéli az osztrák bankot magát: először azért, mert egy 35 millió lakóval bíró monarchiában bir mint társulat jegykibocsátási monopoliummal, másodszer azért, mert az osztrák kormányval való egyedüli viszonya az egész monarchia érdekeibe ütközik: harmadszer azért, mert sem alaptökéje, sem jegyforgalma a monarchia forgalmi szükségéinek meg nem felel; negyedszer azért, mert egyoldalú magán érdek és nem a közhitel vezeti üzletelvéiben.

Másfelől idézhetném a nemzeti önállás jogosultságát és szükségességét a bankügyben Magyarországra nézve. A közel mult évek sanyaru üzleti viszonyai eléggé fényesen bizonyítják azt, hogy rosszabb hitelviszonyaink már nem lehetnek, mint most az osztrák bank teljes uralma mellett vannak. Anynyi józan észszel és üzletismerettel pedig mi is rendelkezünk, hogy jegybankunknak oly szervezetet adjunk, melylyel sem az osztrák bank támadásától, sem a rosz terméstől tartanunk ne kelljen. Csak szilárd üzleti szempont kell ehez, vagyis csak arra kell vigyázni, hogy az egészséges és hasznos forgalmi szükségét elégítse ki a jegybank és semmi szédelgésre fel ne bátoritson. Ez a kétszer kettő kérdése, ezt nem tanuljuk a sógortól.

Több részletességgel, sőt szakértelemmel szól egy alku módozatairól. Ebben már meghajlok előtte. Egészen az osztrák bank álláspontjára helyezkedik, kilátásba helyez több dotátiót a magyar fiókoknak, sőt a magyar kormány némi ellenőrzési jogát is; de határozottan érvel az önálló magyar igazgatóság ellen; mert egy banknál különböző mértéket a hitelképesség megítélésére, a kamatláb kiszabására és az üzletvezetés szempontjaira nézve használni nem lehet. Nem vállalhat jótállást egy intézet kötelezettségeiért, akkor, ha azok kötésében különböző, sőt ellentétes szempontok lehet-

nek irányadók, sőt a jegyforgalom biztos szabályozásáról is alig lehet szó ily megosztás mellett, ha az ércalap és általában az alaptőke egy marad és a felett egy közgyűlés rendelkezhetik. Mindent lehetőnek tart szerző, de határozottan kimondja, hogy „semmi hibás compromissumról és mindenek előtt semmiféle provisoriumról szó nem lehet, mert ez a legfensőbb gazdasági erkölcs megtagadását tenné az országban állameszmévé! Ily alapon lévő szerződés, új provisorium a bankkérdésben a valutakérdés megoldása nélkül, nem csak nemzetgazdasági bűn lenne, de súlyos politikai hiba is.“ Az osztrák bank benső barátjának és sok tekintetben elfogult apológizálójának e szavait jól fel kell jegyeznünk emlékezetünkben; mert azokban a bank beszél és a kérdést a végleges megoldásra veti fel. Hogy milyen lesz az, azt sem megjósolni, sem tanácsolni hivatva nem vagyok; de szerzőm művének polemikus észrevételeit is figyelemre méltónak tartom mind azokra nézve, kik egy vagy más téren e kérdés megoldására befolyanak.

Az osztrák bank történetéből 10 évi korszak lebegett el szemeink előtt: szolgáljanak annak politikai részei tanulságul és tudományos kérdései gondolkozási anyagul mindnyájunknak.

Z Á R S Z Ó.

A fennebbi vázlatból nem akarom levonni a következtetéseket, csak arra figyelmeztetem az olvasót, hogy a fennebbiekből világosan kitűnik, hogy a bankkérdésben Magyarországot semmiféle szerződés le nem köti. Másodszor kiemelni vélem azt is, hogy a közelebbi tíz év története is tanuskodik mellettem, midőn kijelentem, hogy az osztrákbank mint magánintézet helyesen van kezelve, mert részvényeseinek érdekei megvédve és magas osztaléka a legsanyarubb üzletviszonyok közt is biztosítva van. De éppen ez bizonyítja azt, hogy az osztrák bank, mint közintézet, czéljának meg nem felel, mert sem egészséges hitelviszonyokat, sem elégséges jegyforgalmat, sem a forgalomnak megfelelő fejlődést üzletében fel nem mutat. Ez itéli el.

DR. BALLAGI GÉZA.

